

<https://doi.org/10.15407/economyukr.2024.02.083>

УДК 005.8; 330.47

JEL: C53

П.Я. ХОМИН, д-р екон. наук, проф.,
професор кафедри бухгалтерського обліку й аудиту
Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя
вул. Руська, 56, 46001, Тернопіль, Україна
e-mail: p.khomyn@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3964-6557>

УКРАЇНА ЯК ЗАРУЧНИЦЯ ДЕРЖАВИ

Проаналізовано причини економічного протиріччя між потенціалом економіки України і рівнем її соціально-економічного розвитку порівняно з іншими країнами. Зазначено, що під претекстом реформування економіки довгий час здійснювалося руйнування промисловості, в аграрному секторі виник критичний дисбаланс між рослинництвом і тваринництвом. Обґрунтовано пропозиції щодо усунення цих перекосів.

Ключові слова: держава; деформація; дисбаланс; економічні відносини; реформування; ринкова економіка.

Попри те, що місткий наратив академіка В. Гейця, що «... подолання квазі-ринковості — шлях до інвестиційно орієнтованої моделі економічного зростання» (Геєць, 2015, с. 4), є безспірним, Україна, незалежно від періодів, умовно поділених на тоталітарний, волюнтаристський, стагнацію й перебудову з імітацією переходу до ринкової економіки включно, ніяк не може позбутися статусу заручниці держави, тобто «апарату політичної влади в суспільстві»¹, який ніколи не допускав не те що кардинальних змін

¹ Великий тлумачний словник сучасної української мови. Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь, ВТФ «Перун», 2007. 1736 с. С. 286.

Ц и т у в а н н я: Хомин, П. (2024). Україна як заручниця держави. *Економіка України*. 67. 2(747). 83-99. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2024.02.083>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2024. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

у економічній системі, але й будь-яких косметичних на кшталт косигінської реформи чи перебудови. Відтак її населення стало безвладним компонентом економічних експериментів, як-то експропріація на зорі формування його (апарату) політичної влади приватної власності з її політикою «воєнного комунізму» до колективізації у часи утвердження «соціалізму» для всіх, крім нього, котрий жив в умовах першої ідіоми, але без прикметника. Це оберталось катастрофічними наслідками в часи голодомору, повоєнної розрухи й карткової системи для пересічних громадян, її повторенням у часи «розвинутого соціалізму» з талонами на утилітарні товари: праски, сіль, горілку тощо. Причому ця проблема залишається актуальною й нині: навіть стосовно продовольчого забезпечення населення наслідки експериментів апарату політичної влади в суспільстві хоча й не катастрофічні, але різьоме відмінні від тих країн, де немає таких потенційних можливостей, як в Україні. Отже, очевидно, що дослідження причин описаних казусів має важливе наукове, і тим більше — практичне, значення.

Стосовно окресленої проблеми є достатньо наукових праць, де обґрунтовувалися виважені заходи, втілення яких у практику могло б забезпечити вітчизняну економіку від непоправних втрат, оскільки замість нарощування промислового потенціалу, на чому акцентує увагу В. Геєць, цитуючи відомі ще з XVII ст. наративи А. Серра про необхідність не тільки поставити на чільне місце серед загальних способів «...чисельні й різноманітні ремесла,... а й із багатьох поглядів йому має надаватися перевага над специфічним засобом надлишку сільськогосподарських продуктів — унаслідок їхньої більшої надійності» (Геєць, 2016, с. 18), усе зроблено з точністю до навпаки. З цього ж арсеналу експериментів «недавній досвід у регулюванні цін на м'ясо в середині квітня 2005 р., коли за рішенням уряду були виділені кошти для закупівлі на аукціонах м'яса та його подальшу реалізацію через торгову мережу Укоопспілки за ціною, що не перевищувала б 15 грн за 1 кг. Також облдержадміністрації мали б забезпечити збільшення кількості місць для реалізації м'яса від сільгоспвиробників на ринках, з тим, щоб зламати цінову змову перекупників. Ефект від цього виявився зворотнім. Якщо, наприклад, у середині травня вирізка свинини можна було купити за 30 грн за кілограм, то через два тижні вона виросла в ціні до 40 грн» (Бородіна, 2006, с. 112), адже здавна «...у нас було майже правилом: коли висновки й рекомендації науки не збігалися з точкою зору політиків, вони ігнорувалися. Особливо це стосувалося суспільних наук, зокрема економічної» (Трегобчук, 1993, с. 15).

Отже, **мета статті** — аналітично осмислити докорінні причини дисонансу рівня розвитку промисловості й аграрного сектору України з потенційними можливостями цих галузей економіки, а з огляду на пролонгацію в теперішніх умовах квазіринковості, обґрунтувати заходи, спрямовані на вирішення окресленої проблеми імітації переходу країни до ринкової економіки.

СПАДКОВІСТЬ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ ЯК КОРІНЬ ЕКОНОМІЧНИХ НЕГАРАЗДІВ

Тривалий час визначальним маркером для згадуваного апарату політичної влади був утопічний тавтологічний наратив вождя пролетарської революції 1917 р. про комуністичну, тобто безплатну працю на користь суспільства, здійснювану не для відбуття певної повинності, не для отримання права на відомі продукти, не за наперед установленими й узаконеними нормами, а праця добровільна, праця поза нормою, праця, що дається без розрахунку на винагороду, без умов винагородження, праця за звичкою працювати на загальну користь, праця як потреба здорового організму. Його спадкоємці й у третьому тисячолітті вважають, що саме так має йти розвиток економіки. Показовим у цьому плані є фантастичне «наукове» узагальнення, що «при технічній оснащеності ..., в середньому в 5 разів нижчій, ...тобто витрачання ресурсів у десятки разів меншому, ніж на Заході у розвинутих кап-країнах, за рахунок великотоварного виробництва <...> СРСР досягнув тих самих показників, що й США, Англія, Японія» (Ткаченко та ін., 2004, с. 121). От тільки поставлена з ніг на голову залежність ефективності виробництва від рівня фондоозброєності праці ніяк не вписується в те, що, за даними Світового банку, середньостатистичний робітник у Німеччині за 17 днів виробляє стільки ж, скільки його колега в Україні за один рік. Щоб досягти рівня добробуту Західної Європи за нинішнього зростання економіки, Україні потрібно 100 років, тому і середньомісячна зарплата вітчизняних працівників за 2021 р. (514 дол.²) у чотири рази менша від середньої зарплати в Німеччині, Фінляндії, Ірландії та інших країнах, де немає такого природного потенціалу, як у нас. Так, якщо в 1991 р. ВВП України в постійних цінах 2010 р. становив 188,5 млрд дол., то через 30 років — тільки 130 млрд дол., і її частка у світовому ВВП скоротилася в три рази — з 0,49 до 0,16 %; у середньому світовий показник ВВП у розрахунку на одну особу сягнув 11 058 дол., тоді як в Україні він становить лише 3653 дол. Порівняно з країнами ЄС (34 047 дол.) відставання майже десятиразове, при цьому не тільки від Польщі (15 654 дол.), але й від Молдови (4366 дол.)³.

В Україні донині жодного суттєвого зрушення в нарощуванні промислового потенціалу фабрик і заводів, присвоєних у результаті приватизації, не відбулося, а в аграрному секторі виник критичний дисбаланс у рослинництві й тваринництві. Отже, триває «пошук балансу інтересів суспільства, держави та особистостей» (Геєць, 2020, с. 14), оскільки в нинішній ситуації термін «держава» замість такого балансу асоціюється з олігархією — «владою вузького кола найбагатших та найзаможніших осіб»⁴.

² Середня заробітна плата в Україні в доларах США. *Мінфін*. 2022. 09 бер. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/average/usd/>

³ Незалежність в цифрах. Як змінилася економіка України за 30 років. *РБК-Україна*. 2021. 26 сер. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/nezavisimost-tsifrah-izmenilas-ekonomika-1629802576.html> (дата звернення: 10.07.2023).

⁴ Там само, с. 840.

Що впливає з тогочасного тлумачення цього грецькомовного терміна: «Олігархія — 1) В експлуаторських державах одна з форм державного правління, за якої політичне й економічне панування здійснюється невеликою купкою експлуаторів»⁵. Позаяк, хоч і вважалося, що синонім капіталу — так звані основні «фонди» є власністю «...трудящих, ...що вони не є засобом експлуатації..., насправді за тоталітарної системи трудящі не були власниками засобів виробництва... Суб'єктом власності була верхівка бюрократичного апарату (партійного, радянського, державного)» (Мочерний, 1999, с. 256). Нарешті це підтвердилося в часи легалізації присвоєння фабрик і заводів, земельних угідь і підземних багатств, яка «мала високий ступінь насамперед моральної нелегітимності» (Геєць, 2015, с. 5), оскільки здійснювалася подібно до того, як Мойсей водив свій народ пустелями, проте лише в часовому вимірі, адже верховодили цією легалізацією, замаскованою під приватизацію, авірони й датани. Простіше кажучи, демагоги, які під таким самим гаслом «пошуку ефективного господаря» і нібито переходу до ринкової економіки — насправді квазіринковості (Геєць, 2015, с. 4) — обвели навколо пальця наївних міщан і селян, видавши їм безцінні в прямому сенсі сертифікати на уявні частки цих фондів. При цьому сформувалося «суспільство, в якому рушійною силою виступили не носії і творці високотехнологічних знань (працівники науки й освіти), не підприємці, які асимілюють ці знання в господарській практиці, а високооплачувані чиновники, які вилучають адміністративну ренту з тих владних повноважень, які вони мають. Підсумком таких часткових, локальних дій на користь виниклих окремих адміністративно-господарських груп стало формування *кланово-олігархічного суспільства*, в якому боротьба кланів за владні повноваження як умову управління майном і фінансовими потоками набула форм масштабних політичних конфліктів» (Зверяков, 2015, с. 42), що не вщухли донині. Більше того, подібно до часів більшовиків, були експропрійовані й ті заощадження, які трудівники роками збирали в ощадкасах, повіривши гарантії демагога-датана, що «вийняв посольство лінюхові з долоні» (Пролог до поеми «Мойсей»), про недоторканність цих мізерних коштів. Вочевидь неспроста демагогія — обман брехливими обіцянками, лестощами, навмисними перекрученнями фактів — словосполучення з двох слів: народ і ведум⁶, як полуда, спричинила загальну сліпоту, якої позбутися годі. Ото й блукали в лісі з двох дерев між тоталітарною системою власності на заводи й колгоспи і кооперативами в промисловості, безнрядними ланками — на селі. Але, на противагу Мойсееві, який «із неволі вирвав свій люд, наче буря, і на волю спровадив рабів із тіснин передмур'я» (Пролог до поеми «Мойсей»), наші авірони й датани далі водять українців цим лісом. Хоч уже за перші 10 років панування демагогів

⁵ Словник іншомовних слів. За ред. О.С. Мельничука. Київ, Гол. ред. УРЕ, 1977. 775 с. С. 479.

⁶ Там само, с. 197.

можна було переконатися, що вони ніколи не виведуть Україну з «тіснин передмур'я». Увесь їхній професіоналізм, яким вони демагогічно приховували свою профанацію, виявився «фата-морганою злудною» (І. Франко). Тому-то цього професіоналізму вистачило лише на утилізацію обладнання захоплених у свою власність фабрик і заводів, причому не завжди морально й фізично застарілого, вивезення як металобрухту за кордон — замість інновативного прориву в економіці.

У результаті, «...втрачено цілі галузі, передусім інноваційного спектра діяльності: електронну та верстатострументальну промисловість, приладобудування, верстатобудування, виробництво сільгосптехніки, спеціальні види машинобудування для гірничорудної, хімічної та металургійної промисловості. Отже, Україна практично втратила індустріальну платформу, на якій може розвиватись економіка інноваційного типу. <...> Майже 9/10 технологічних процесів вітчизняної промисловості базуються на техніці середини минулого століття» (Якубовський, Солдак, 2017, с. 38). «Надприбутки в сировинному секторі притягують інвестиційні потоки, стримуючи тим самим розвиток високотехнологічних галузей і диверсифікацію економіки в цілому» (Якубовський, Солдак, 2017, с. 40). І причиною таких казусів стало відсторонення носіїв високотехнологічних знань від процесу реформування економіки саме творцями «владних повноважень на користь виниклих окремих адміністративно-господарських груп».

У сільському господарстві повсюдно, ще до проведення приватизації, стихійно виникала картина в стилі сюрреалізму — «поруїновані як після погрому корівники, свинарники, які стоять без вікон, без дверей, без дахів», а загалом «наслідки так званих радикальних економічних реформ, початих ще в «горбостроечные» часи існування Радянського Союзу, а потім продовжених у незалежній Україні, настільки руйнівні, що дають підстави говорити про катастрофу національної економіки» (Ткаченко та ін., 2004, с. 3, 127). І на цьому тлі втішає те, що прикрий закид «в сусідів будеш тяглом у поїздах їх бистроїзних» (І. Франко) — лише метафора, позаяк ці поїзди разом з «євробляхами» принаймні врятували транспортну галузь України від колапсу: «ефективні господарі» здатні хіба спиритно виманити навіть у дітей якийсь карбованець на фантом вітчизняного зернозбирального комбайна, чи «розпиляти» бюджет на розвиток. А насправді безслідне зникнення виробництва автомобілів, як сталося з «КрАЗами», вантажними важковаговиками, і комічним предметом народного гумору — легковиком ЗАЗ-968, вигляд якого замість усмішки викликав посмішку: не вважати ж вітчизняні кустарно склепані маршрутки з комфортом на зразок драбинястого воза інновативним розвитком авомобілебудування! Відтак, якби автори «Маніфесту» писали його нині, то їхній метафоричний висновок: «Жорна творять суспільство з феодалними панами, а паровий млин — суспільство з індустріальними капіталістами», мабуть, був би доповнений словами «і корупцією з офшорними олігархами».

«За версією Bloomberg, у рейтингу 50 найбільших інноваційних економік світу Україна займає 41-ше місце, хоча програє своїм найближчим сусідам — Польщі, Угорщині, Словенії, Чехії. Водночас суттєво їх випереджає і посідає 5-те місце серед цих же 50 країн за так званим науковим капіталом (Tertiary efficiency)» (Геєць, 2016, с. 20). Тому, поряд з гордістю за останню позицію, муляє думка, чи не завдяки стрімкому зростанню кількості «професорів», які «ніколи наукою не займалися, наукових книг не читали, у бібліотеках не працювали і щиро не розуміють, як можна працювати над дисертацією у 150 сторінок тексту 3 і більше років... Якщо ці тенденції переважатимуть, то ніякого майбутнього у нашої держави не буде. <...> 3 ще більшою імовірністю вона може перетворитися на суспільство, що стагнуватиме і розкладатиметься, звідки усе більш-менш цивілізоване тікатиме і куди все нецивілізоване «зливатиметься»» (Геєць, Гриценко, 2012 с. 6—7).

Нині цей гіркий прогноз підтверджується зливом парфумів плагіату, що проникли вже й на Олімп науки, де, за визначенням М. Сельє, не бракує ані «колекціонерів фактів», «удосконалювачів», «класифікаторів», «синтетиків», ані «великих босів». Ото й не дивно, коли «Україна, за оцінками Всесвітнього економічного форуму, займаючи 10-те місце у світі за відсотком населення з вищою освітою, ...має порівняно низький рівень підготовки кадрів щодо їх функціональної грамотності, ...значний дефіцит кадрів для виконання таких його ключових функцій, як адміністративна, виконавчо-розподільча, координаційно-комунікативна, контрольна, проєктувально-планувальна, організаційна і мотиваційна. <...> Раз є суттєві проблеми в системі підготовки, значить вони існують і стосовно відбору та просування кадрів за соціальними ліфтами відповідно до кваліфікаційних ознак» (Геєць, 2016, с. 20).

НАСЛІДКИ ПРОБЛЕМ У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ, КАДРІВ ДЛЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ Й СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Отже, саме завдяки таким кадрам це дуже швидко обернулось ефектом технологічної «пастки» для вітчизняної економіки. Зокрема, катастрофічно знизилися випуски технічних засобів виробництва; замість збалансованого розвитку рослинництва й тваринництва маємо критичний дисбаланс не тільки між цими галузями сільського господарства, але й усередині них, що загрожує деградацією ґрунтів унаслідок як відсутності органічних добрив, так і нестримної монокультуризації рільництва. Україна, яка була флагманом серед країн соціалістичного табору, однаковою мірою втратила свої лідерські позиції як у промисловості, так і в сільському господарстві. Водночас Польща, де, на відміну від авіронів й датанів, економіку реформували освічені інтелектуали, з типової аграрної країни стала розвинутою промислово-аграрною державою (табл. 1).

Таблиця 1. Порівняння динаміки макроекономічних показників України і Польщі у 2005—2020 рр.

Країна	Продукція	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020
<i>Обсяги продукції промисловості</i>									
Україна, млн грн	Добувна	29 255	106 055	191 599	211 956	323 530	391 471	402 232,7	361 685
	Обробна	611 966	716 401	1 139 213	1 218 703	1 627 504	1 885 406	1 828 327	1 879 375
Обробна на од. добувної, грн		20,69	6,76	5,95	5,70	5,03	4,82	4,54	5,20
Польща, млн злотих	Добувна	35 244	50 778	49 034	44 735	48 961	53 939	52 428	49 709
	Обробна	571 664	814 957	1 073 948	1 152 539	1 264 801	1 318 405	1 433 369	1 415 016
Обробна на од. добувної, злотих		16,22	16,05	21,90	25,76	25,84	24,44	27,32	28,47
<i>Обсяги продукції сільського господарства</i>									
Україна, млн грн	Рослинництво	306 234	329 646	480 157	495 014	480 157	529 348	538 706	473 377
	Тваринництво	131 294	137 828	143 816	143 192	140 319	141 946	142 277	138 744
Тваринництво на од. рос-линницької, грн		0,43	0,42	0,30	0,29	0,29	0,27	0,26	0,29
Польща, млн злотих	Рослинництво	30 782	44 945	49 418	53 280	54 150	52 982	58 983	61 733
	Тваринництво	32 555	39 539	49 220	50 176	58 428	58 359	61 565	59 954
Тваринництво на од. рос-линницької, злотих		1,06	0,88	1,00	0,94	1,08	1,10	1,04	0,97

Джерело: адаптовано автором за: Промисловість України у 2007—2010 роках. Стат. зб. Київ, Державний комітет статистики України, 2011, с. 26. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/05/Arch_ru_zb.htm; Статистичні щорічники України за 2018—2021 рр., с. 240—241, 257; Сільське господарство України 2018. Стат. зб. Київ, 2019, с. 44. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/09/Zb_sg_2018%20.pdf; Сільське господарство України 2020. Стат. зб. Київ, 2021, с. 46. URL: <https://www.google.com/search?q; Mały Rocznik Statystyczny Polski 2007-2021, s. 263, 295-297, 263, 295-297, 305. 305. URL: https://stat.gov.pl/polityka-prywatnosci/>

Зокрема, якщо в Україні обсяг видобувної продукції під впливом «пастки сировинних ринків» у 2005—2015 рр. зріс більше ніж у 6,5 разу, то в Польщі цей період став стартовим для випереджального зростання продукції обробної промисловості. Причому й до того більш високе в Польщі співвідношення обсягу продукції обробної галузі стосовно видобувної за рахунок імпорту сировини, передусім з України, стабільно зростало, тоді як у нас — знижувалось. У результаті між Україною і Польщею виникло більш як п'ятиразове відхилення співвідношення вирішальних галузей промисловості не на нашу користь. До речі, це теж можна віднести на карб вітчизняних авіронів і датанів, які імітували намагання вступу до Європейського Союзу, не насмілюючись відчепитися від російської колимаги, випрошували у МВФ мізерні (у межах 2—5 млрд дол.) кредити, коли польські урядовці, інтелектуали типу Л. Бальцеровича, зуміли отримати захмарні дотації ЄС на реконструкцію такої самої усадкованой від соціалістичної епохи індустрії і транспортної інфраструктури. Подібною була тенденція і в аграрному секторі економіки — в Україні тільки у 2005—2015 рр. від'ємне співвідношення валової продукції тваринництва і рослинництва зросло майже в 1,5 разу, і цей тренд посилюється, тоді як у Польщі воно залишилося на тому самому рівні. Отже, хоча в обох країнах пройшло скорочення поголів'я тварин, у Польщі воно не вплинуло на збалансоване співвідношення виробництва продукції галузей рослинництва і тваринництва, а в Україні — зумовило його деформацію, ставши головним фактором катастрофічного сповзання в кризу аграрного сектору через неконтрольовану монокультуризацію. Як підкреслив В. Геєць, «посівні площі під зернові культури, які є основними в експорті, зросли в 1,1 раза, під соняшник — 3 рази, під ріпак — в 11,3 раза, ...за рахунок зменшення насамперед площ під кормові культури у 5,2 раза. Як наслідок, була втрачена кормова база тваринництва. Паралельно скорочувалось поголів'я великої рогатої худоби в 5,4 раза, ...і, таким чином, звужувалася сировинна база розвитку м'ясо-молочної промисловості» (Геєць, 2016, с. 17).

На нашу думку, каталізатором тут стала інерція, виток якої сформувалися в часи тоталітаризму, але катастрофічно вона проявилася синхронно з розвалом промисловості. Мається на увазі згадуване директивне ціноутворення, яке було «священною коровою», причому й тоді, коли, нібито, настала ринкова економіка. До того його вдавалося нівелювати й здавалося, що так буде і далі. Але щойно тоталітаризм ослаб у часи «перебудови», каталізатор розвалу на той час ще збалансованого сільського господарства відразу дався взнаки, і передусім у тваринництві, де вже з 1985 р., коли в Україні про фермерство ще навіть не згадували, започаткувався тренд скорочення поголів'я, який далі набув неперекорного прискорення.

Таким чином, на тлі цих разючих відмінностей теперішніх рівнів економічного розвитку України і Польщі риторичне запитання Гж. Колодко, директора Центру економічних досліджень при варшавському універси-

теті Козьминського, «...Чому у нас хоча б на дві третини це вийшло, а у вас ні?» (Колодко, 2015, с. 39) є цілком резонним. Адже поряд із захопленням, що в Україні майже подвоїлося виробництво зернових культур і взагалі зростає обсяг валової продукції, не слід забувати, що при цьому ніяк не вдається вийти на рівень хоча б 1990 р. за обсягами виробництва і споживання молока і м'яса. Так, якщо Польща вже з 2005 р. змогла перевищити рівень 1990 р. за обсягом виробництва м'яса на 1 особу, то в Україні він все ще недосяжний. Так само і стосовно споживання молока. На наш погляд, причина в ігноруванні ролі фермерства, щодо якого замість використання апробованих світовим досвідом партнерських взаємовідносин з великотоварними підприємствами відбувається процес поглинання останніми. Ті самі фермери, які втримуються в агровиробництві, вимушено копіюють структуру галузей аграрного сектору в агрохолдингах, мало впливаючи на збалансування галузей рослинництва і тваринництва, оскільки щодо державної підтримки «відсунуті на обочину». Унаслідок цього вони не змогли протидіяти трендові занепаду молочно-м'ясного скотарства в той період, коли колгоспи і радгоспи відправляли за кордон живу ВРХ, адже власне шкури цих тварин були сировиною для елітного взуття, частина якого потім імпортувалася в Україну, забезпечуючи зарубіжним промисловцям втрачену нами додану вартість.

НАСЛІДКИ РОЗБАЛАНСОВАНOSTI ВИРОБНИЦТВА СІЛЬГОСППРОДУКЦІЇ

Як результат, ми маємо стрімке зниження споживання молока населенням, яке не виходить перекрыти імпортом молокопродуктів. У Польщі ж акцент зроблено саме на розвитку фермерства, відтак, попри зменшення поголів'я тварин (до речі, так само досить відчутне), їм вдалося завдяки власному виробництву забезпечити кардинально інший тренд споживання молока і м'яса, ніж в Україні. До цього тренду долучилася не менш шкідлива тенденція монокультуризації рослинництва, яка спричинила внутрішній дисбаланс, що посилює знищення гумусу в українських чорноземах, загрожуючи в перспективі екологічною катастрофою. Адже, разом з переорієнтацією сільгоспвиробництва на вирощування на експорт культур за рахунок різкого зменшення площ для кормовиробництва, відбувся такий самий спад внесення органічних добрив, тоді як винесення гумусу з ґрунту збільшилося. Отже, Україні доводиться, навіть за доволі скромного споживання м'ясо-молочних продуктів, імпортувати їх левову частку.

Синхронно відбувається вплив за кордон найбільш продуктивних за віковою ознакою працівників, у тому числі висококваліфікованих, де вони змушені протягом ненормованого робочого часу, здебільшого з мінімальною винагородою, проте нібито високою порівняно з вітчизняною оплатою праці, виконувати найважчі роботи в галузях будівництва, промисловості, сільського господарства. Причому значна частка про-

дукції двох останніх з створеною їхньою працею доданою вартістю нерідко нами й імпортується, практично подвоюючи прибуток зарубіжних роботодавців за рахунок мігрантів і українських споживачів.

І ця карма, на нашу думку, набула непереборних ознак, незважаючи на те, що з державного бюджету щороку виділяються мільярдні дотації на підтримку як видобувної промисловості (вугільної), так і сільського господарства. Проте значна їх частина трансформується в предмети розкоші для обраних одержувачів, тому не дивно, що імена цих щасливих реципієнтів утаємничено, а ефект від дотацій є непомітним (табл. 2).

Наведені показники переконливо доводять, що обсяги валової продукції залежать винятково від сприятливості природно-кліматичних умов і «закупівлі зарубіжної техніки, технологій для обробки ґрунтів, засобів захисту рослин, нових, у тому числі й генетично модифікованих, посівних матеріалів» (Геєць, 2016, с. 17), проте аж ніяк не від суми фінан-

Таблиця 2. Розбіжності в обсягах валової продукції і бюджетних дотацій аграрного сектору України у 2000—2020 рр., млрд грн

Роки	Обсяги валової продукції		Бюджетні асигнування	
	сума	індекси	сума	індекси
2000	58,0	1,0	0,5	1,0
2001	69,6	1,2	0,6	1,2
2002	69,6	1,2	1,4	2,8
2003	50,5	0,9	2,7	5,4
2004	72,0	1,2	2,9	5,8
2005	72,8	1,3	9,7	19,4
2006	78,8	1,4	8,3	16,6
2007	74,4	1,3	11,6	23,2
2008	101,5	1,8	5,8	11,6
2009	96,3	1,7	3,3	6,6
2010	90,8	1,6	4,6	9,2
2011	117,1	2,0	4,3	8,6
2012	110,1	1,9	7,0	14,0
2013	133,7	2,3	7,5	15,0
2014	139,1	2,4	5,7	11,4
2015	131,8	2,3	2,7	5,4
2016	144,0	2,5	1,7	3,4
2017	140,5	2,4	9,0	18,0
2018	158,4	2,7	11,8	23,6
2019	163,6	2,8	12,7	25,4
2020	147,1	2,5	4,5	9,0

Джерело: складено автором за: Додатки № 3-4 до Законів України «Про Державний бюджет України» за 2000—2020 рр.; Сільське господарство України за 2000—2020 рр. Стат. зб. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/t001458?an=84&ed=2000_02_17

сування з державного бюджету, яке, радше, породило моду на яхти й вілли в офшорах.

Наприклад, у 2002 р. бюджетні дотації збільшилися порівняно з 2000 р. в 1,4 разу, проте обсяг валової продукції залишився таким самим, як у 2001 р., коли їх сума була у 2,8 разу меншою; у 2007 р. бюджетні дотації збільшилися порівняно з попереднім роком в 1,4 разу, а валова продукція в порівнянних цінах, навпаки, зменшилася на 4,4 млрд грн; у 2008 р. сталося протилежне: дотації зменшилися дворазово, а валова продукція зросла на третину; у 2010 і 2020 рр. дотації були майже рівними, але різниця в обсягах валової продукції виявилася більше ніж півтораазовою.

Отже, нарешті, слід відійти від догматичної віри в те, що в такий спосіб можна забезпечити доступність продовольства для всіх верств населення. Наприклад, у США ще з часів Великої депресії застосовують програми внутрішньої продовольчої підтримки, частка яких становить нині 75,4 % сукупної підтримки аграрного сектору⁷. В Україні ж намагаються забезпечити всіх, хоча зрозуміло, що для населення з середньомісячними грошовими доходами 14,3 тис. грн на місяць⁸ за теперішніх цін на продовольство є сміхотворними, а для громадян, які отримують 2093 грн мінімальної пенсії⁹, — невеселими.

При цьому навіть ці статистичні показники, сформовані за методикою «півкурки», переконують, що за нинішньої політики підтримки аграрного сектору ніяких суттєвих зрушень у споживанні українцями продуктів харчування очікувати не доводиться, тим більше — сподіватися на досягнення хоча б рівня Польщі, де показників тваринництва значною мірою здобуто за рахунок імпорту українського зерна. Саме завдяки його переробці на комбікорми для власних тварин Польща експортує до України значну кількість м'ясо-молочних продуктів, підтягуючи рівень споживання продуктів харчування тваринницького походження українцями, певна річ, не з групи з доходами до 3000 грн.

Стосовно ж досягнення в Україні медичних норм споживання продуктів харчування тваринного походження, то за існуючих темпів зміни поголів'я тварин у діапазоні плюс/мінус, у тому числі ВРХ, особливо корів, стосовно яких протягом 2010—2020 рр. темпи були від'ємними, як і виробництва молока та м'яса, залишається лише мріяти про якесь чудо (табл. 3).

⁷ Farm Safety Net. USDA. URL: <https://www.fsa.usda.gov/programs-and-services/farm-bill/farm-safety-net/index> (дата звернення: 10.07.2023).

⁸ Зануда А., Дорош С. 30 років незалежної України у 30 головних цифрах. *BBC News Україна*. 2021. 24 сер. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-58116662> (дата звернення: 10.07.2023).

⁹ Коломієць В. Накопичувальна пенсія. Хто й коли платитиме за старість у достатку. *hromadske*. 2023. 19 бер. URL: https://hromadske.ua/posts/nakopichuvalna-pensiya-hto-j-koli-platitime-za-starist-u-dostatku?gclid=Cj0KCQiAwwKtBhDrARIsAJjkThS08QOg4uxM0v9EgK7Taa7qa-U4X5lGNzRtbFToqJsFDwZxfXxGVwaArcZEALw_wcB (дата звернення: 05.06.2023).

Так, і Україна, і Польща не досягнули обсягів виробництва молока, який був у розрахунку на 1 особу в 1990 р. На початку 1990-х років українці споживали молока більше, ніж поляки, але тепер співвідношення є діаметрально протилежним: у Польщі як його виробництво, так і споживання суттєво перевищують наші показники, відповідно, у 1,7 і 1,2 разу. Щодо м'яса, то за його майже однакового рівня споживання в Україні й Польщі в 1990 р., тепер цей показник відрізняється мало не в 1,5 разу. І хоча Польща за обсягами валового виробництва молока також ще не вийшла на рівень 1990 р. — різниця становить 1 млн л, це не є порівнянним з вітчизняним показником, який на 15,2 млн т є меншим за показник 1990 р.

Причиною такої різниці між цими країнами, на нашу думку, є непорушність догмату віри в переваги великотоварного виробництва. Це підтверджується статистикою динаміки кількості надвеликих аграрних фор-

Таблиця 3. поголів'я тварин, обсяги виробництва й споживання молока і м'яса в Польщі та Україні в 1990—2020 рр.

Показники	Країна	1990	2005	2010	2015	2020
<i>Поголів'я, млн голів</i>						
ВРХ	Україна	24,6	6,5	4,5	3,8	2,9
	Польща	10,0	5,6	5,7	5,9	6,3
у тому числі корови	Україна	8,4	3,6	2,6	2,2	1,7
	Польща	4,9	2,8	2,6	2,4	2,5
Свині	Україна	19,4	7,1	8,0	7,1	5,9
	Польща	19,5	18,9	13,5	11,7	11,4
Птиця	Україна	246,1	162,0	203,8	204,0	200,6
	Польща	61,3	141,6	143,3	146,6	182,5
<i>Виробництво, кг / особу</i>						
Молоко	Україна	472	291	243	249	222
	Польща	416	325	321	331	375
М'ясо	Україна	84,0	33,9	44,9	54,2	59,3
	Польща	87,4	93,4	96,1	113,1	137,6
<i>Споживання, кг / особу</i>						
Молоко	Україна	373,2	225,6	212,0	210,0	201,9
	Польща	242	173	189	213	244
М'ясо	Україна	68,2	39,1	50,0	51,0	53,8
	Польща	68,8	71,2	73,7	75,0	80,2

Джерело: адаптовано автором за: Сільське господарство України 2020. Стат. зб. с. 72, 102, 148, 350, 353, 355, 366. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/t001458?an=84&red=2000_02; Polska 1918-2018. Warszawa 2018. Т. 5, с. 210, 212. URL: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/inne-opracowania/inne-opracowania-zbiorcze/historia-polski-w-liczbach-tom-v-polska-19182018,34,1.html>; Rocznik Statystyczny rolnictwa 2021, s. 168. URL: <https://www.google.com/search?q>

Таблиця 4. Споживання продуктів харчування в Україні у 2010—2015 рр., кг / особу

Продукти	Медична норма	2010	2015	2020	2020 р., % до норми
М'ясопродукти	80	50	51	54	67,5
Молокопродукти	293	212	210	202	68,9
Яйця, шт. / особу	294	272	280	278	94,6
Рибопродукти	18	14,5	8,6	12,4	68,9
Цукор	33	37,1	35,7	27,8	84,2
Олія	13	14,8	12,3	12,0	92,3
Овочі	124	144	161	164	132,3
Плоди та ягоди	78	48	51	56	71,8
Картопля	170	129	138	134	78,8
Хлібопродукти	105	111	103	96,6	92,0

Джерело: складено автором за: Сільське господарство України, 2020. Стат. зб. с. 213. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/t001458?an=84&ed=2000_02

мувань і фермерських господарств в Україні: якщо у 2007 р. останніх налічувалося 43 410 од.¹⁰, то у 2020 р. — 31 851 од., причому 5161 од. не мали сільськогосподарських угідь¹¹. Натомість чисельність надвеликих господарств (агрохолдинги в статистиці не виокремлюються), які володіють площами, більшими за 10 тис. га, у 2011—2020 рр. зросла із 131 до 1184 од.¹²

І найгірше, що, хоча цей догмат базується на хибному змішуванні умов промислового виробництва із сільськогосподарським насамперед у аспекті його концентрації: якщо в першій її негативні наслідки для суспільства не є такими наочними, то в другій, де і фермерські господарства України наразі копіюють структуру галузей аграрного сектору в агрохолдингах, концентрація виробництва та його монокультуризація виявляються наочно і не тільки в різкому скороченні чисельності сільського населення і, відповідно, зникненні самих сіл, але й у меншій тривалості життя українців порівняно з країнами, де відсутні як надмірна концентрація монокультур у рослинництві, так і скупчення тварин, хвороби яких блокуються застосуванням ударних доз пестицидів й антибіотиків.

До того ж, виник казус — фактор інтенсивності аграрного сектору України нівелюється, так би мовити, деекстенсивністю валових обсягів

¹⁰ Комплексні статистичні публікації. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/01/Arch_Ukr_.htm (дата звернення: 10.07.2023).

¹¹ 2020 Статистичний щорічник України. Київ, 2021. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/11/Yearbook_2020.pdf

¹² Статистичні щорічники України за 2007, 2011 (URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/01/Arch_zor_zb.htm) і 2020 рр. (URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/11/Yearbook_2020.pdf).

молока і м'яса, унаслідок чого потреби населення в збалансованому харчуванні, отже, й калорійності (у 2021 р. вона становила 2677 кал на 1 особу на добу), — не задовольняються, але й загалом за іншими видами продуктів харчування Україні теж ніяк не вдається вийти на медично обґрунтовані норми споживання хоча б у середньому вимірі (табл. 4).

За винятком овочів, поряд з уже згадуваним критичним відхиленням споживання українцями м'ясо-молочних продуктів, те саме має місце за іншими продуктами, зокрема картоплею і хлібом включно. До того ж у зв'язку з суттєвими відмінностями в грошових доходах членів домашніх господарств реальні показники відрізняються від середніх набагато більше. Так, у родинях з трьома дітьми у 2020 р. споживання м'ясопродуктів було на 20 % меншим, ніж у сім'ях з однією дитиною; молоко — на третину і т. д.

У кінцевому підсумку маємо такі результати: у Польщі, яка не зазнала ані колективізації з перманентним укрупненням колгоспів і трагедіями так званих «бригадних сіл», ані агрохолдингізації, середня тривалість життя чоловіків зросла з 67 років у 1989 р. до 72,6 у 2020 р., жінок — відповідно, із 75 до 80,7 років; в Україні — відповідно, чоловіків із 64,3 року до 66,4 у 2020 р., жінок із 73,3 до 76,2 року.

ВИСНОВКИ

На жаль, ні в промисловості, ні в сільському господарстві мрії знайти ефективних власників, які б забезпечили інноваційний розвиток України, не справдилися, що, власне, і стало головною причиною економічного протиріччя між потенціалом України і рівнем її соціально-економічного розвитку на тлі країн Західної Європи. Позаяк, замість побудови ринкової економіки, вітчизняні авірони і датани, тривалий час імітуючи вступ до ЄС, намагалися зберегти непорушною етатистську модель державно-монополістичного управління нею, демагогічно затуманюючи це уявними перевагами членства в так званому «союзі незалежних держав». При цьому вони приховували, що із здобуттям Україною незалежності зусилля апарату політичної влади були спрямовані не на інноваційний розвиток вітчизняної економіки, а здебільшого на витискування своїми протезе «адміністративної ренти» з нелегітимно привласнених морально застарілих і фізично зношених основних засобів фабрик і заводів, разом з неконтрольованим видобутком природних ресурсів укупі з виснаженням монокультуризацією орієнтованого на експорт рослинництва ґрунтів.

Проте на тлі нинішньої трагічної ситуації, як це не парадоксально, є сподівання на докорінні зміни завдяки остаточному розриву з РФ, що насамперед сприятиме довгоочікуваному інноваційному розвитку промислового сектору, адже Україна вимушена відновлювати виробництво зброї, а воно завжди є найбільш високотехнологічним й зумовлює розви-

ток інших галузей промисловості. Водночас не слід благодушно спостерігати за наявними перекосами у видобувній промисловості, де згадувані персонажі на всіх рівнях експлуатують природні ресурси, отримуючи ренту навіть з піску і гравію і забезпечуючи собі можливість не тільки розкішно існувати, а й займати високі посади, аж до депутатських включно. Таким чином, якщо вже не змінювати цю ситуацію кардинально, то замість роздавання перед виборами населенню пачок гречки принаймні доречніше започаткувати видачу акцій на частку цієї ренти сім'ям наших Героїв. Однак не повторним імітуванням сертифікатів 1990-х років, а через фонд виплати їм гарантованих дивідендів.

Очевидно, що нівелювання катастрофічного дисбалансу галузей аграрного сектору не відбудеться само собою. Адже слушний момент для вирівнювання цін і рентабельності м'ясо-молочного скотарства — період гіперінфляції — упущено хибними намаганнями директивного ціноутворення і пошуком щоразу інших, однаково неефективних, способів безповоротного дотування: будівництво за рахунок бюджету оптових ринків або мізерні дотації тим громадянам, які утримують молодняк ВРХ до трирічного віку. На нашу думку, всі кошти, які щороку виділяються з державного бюджету на безповоротні дотації, необхідно переорієнтувати насамперед на стимулювання розвитку цієї підгалузі тваринництва. При цьому як для великих господарств, так і для фермерів обов'язково слід забезпечити однакові умови доступу до фінансових ресурсів, наприклад, через пільгове кредитування придбання високопродуктивних корів і впровадження сучасних технологій утримання ВРХ. Для апробації такого механізму відновлення м'ясо-молочного скотарства варто як експеримент запровадити це в кількох районах, подібно до того, як це колись зробили з податком на додану вартість у тому ж сільському господарстві (на жаль, тоді експеримент був згорнутий). Крім того, на противагу орієнтованим на експорт монокультуризованим суб'єктам господарювання, тим, хто суттєво покращить співвідношення валової продукції рослинництва й тваринництва, варто встановити полегшену систему оподаткування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Геєць, В. (2015). Подолання квазіринковості — шлях до інвестиційно орієнтованої моделі економічного зростання. *Економіка України*. 58. 6(643). 4-17.
- Геєць, В. (2016). Економіка України: ключові проблеми і перспективи. *Економіка і прогнозування*. № 1. С. 7—22. <https://doi.org/10.15407/eip2016.01.007>
- Бородіна, О. (2006). Державна підтримка сільського господарства: концепція, механізм, ефективність. *Економіка і прогнозування*. № 1. С. 109—125. URL: http://eip.org.ua/?page_id=189&mode=view&year=2006&issueno=1
- Трегобчук, В. (1993). Екологія, науково-технічний прогрес і ринок. *Економіка України*. 36. 2. 13-23.
- Ткаченко, О., Алексеєв, О., Ілларіонов, В. та ін. (2004). Феномен України: реформи 1991—2004 рр. Київ. 602 с.

- Геєць, В. (2020). Соціалізація, соціальні інновації та соціальна взаємодія бізнесу і держави. *Український соціум*. № 3(74). С. 9—23. <https://doi.org/10.15407/socium2020.03.009>
- Колодко, Гж. (2015). Досвід Польщі може бути корисним для України. *Економіка України*. 58. 6(643). 38-40.
- Мочерний, С. (1999). Економічна теорія. Київ, Вид центр «Академія». 590 с.
- Зверяков, М. (2015). Про зміну моделі економічного розвитку. *Економіка України*. 58. 6(643). 41-49.
- Якубовський, М., Солдак, М. (2017). Регіональні особливості розвитку промисловості України. *Економіка України*. 60. 3(664). 35-48. URL: http://economyukr.org.ua/?page_id=723&lang=uk&aid=236
- Геєць, В., Гриценко, А. (2012). Економіка і суспільство: непізнані грані взаємодії (роздуми над прочитаним). *Економіка України*. 55. 3(604). 4-24.

Надійшла 02.08.2023

Прорецензована 22.08.2023

Доопрацьована 05.09.2023

Підписана до друку 15.09.2023

REFERENCES

- Heyets, V. (2015). Overcoming the quasimarketness – a way to the investment-oriented model of economic growth. *Economy of Ukraine*. 58. 6(643). 4-17 [in Ukrainian].
- Heyets, V. (2016). Ukraine's economy: key problems and prospects. *Economics and forecasting*. No. 1. P. 7-22. <https://doi.org/10.15407/eip2016.01.007> [in Ukrainian].
- Borodina, O. (2006). State support of the agriculture: concepts, mechanisms, efficiency. *Economics and forecasting*. No. 1. P. 109-125. URL: http://eip.org.ua/?page_id=189&mode=view&year=2006&issueno=1 [in Ukrainian].
- Trehobchuk, V. (1993). Ecology, scientific and technical progress, and market. *Economy of Ukraine*. 36. 2. 13-23 [in Ukrainian].
- Tkachenko, O., Alekseyev, O., Illarionov, V. et al. (2004). Phenomenon of Ukraine: 1991-2004 reforms. Kyiv. 602 p. [in Ukrainian].
- Heyets, V. (2020). Socialization, social innovations, and social interaction of business and state. *Ukrainian society*. No. 3(74). P. 9-23. <https://doi.org/10.15407/socium2020.03.009> [in Ukrainian].
- Kolodko, G. (2015). The experience of Poland can be useful for Ukraine. *Economy of Ukraine*. 58. 6(643). 38-40 [in Ukrainian].
- Mochernyi, S. (1999). Economic theory. Kyiv. 590 p. [in Ukrainian].
- Zveryakov, M. (2015). On a change of the model of economic development. *Economy of Ukraine*. 58. 6(643). 41-49 [in Ukrainian].
- Yakubovs'kyi, M., Soldak, M. (2017). Regional peculiarities of industry development in Ukraine. *Economy of Ukraine*. 60. 3(664). 35-48. URL: http://economyukr.org.ua/?page_id=723&lang=uk&aid=236 [in Ukrainian].
- Heyets, V., Hrytsenko, A. (2012). Economy and society: unexplored facets of mutual influence (reflections after reading). *Economy of Ukraine*. 55. 3(604). 4-24 [in Ukrainian].

Received on August 2, 2023

Reviewed on August 22, 2023

Revised on September 5, 2023

Signed for printing on September 15, 2023

Petro Khotyn, Dr. Sci. (Econ.), Prof.,
Professor of the Department of Accounting and Audit
Ternopil Ivan Puluj National Technical University
56, Ruska St., Ternopil, 46001, Ukraine

UKRAINE AS HOSTAGE OF THE STATE

The reasons for Ukrainian economy's protracted lag behind the countries that do not have natural potential comparable to it are considered. In particular, it is noted that, regardless of the periods generally divided into totalitarian, voluntarist, stagnation and "perestroika" along with the imitation of transition to a market economy, Ukraine cannot manage to overcome the status of a hostage of the state, that is, the apparatus of political power in society, which has never allowed not only radical changes in the economic system, but also any cosmetic ones like the Kosygin reform or "perestroika".

As a result of demagogues coming to power, instead of carrying out a balanced reform of economic relations system, the destruction of industry and agrarian sector took place for a long time, the production volume of technical means of production decreased catastrophically, and a critical imbalance arose not only between crop and livestock production, but also within these industries. Consequently, Ukraine, which was the flagship among the East European countries, lost its leadership positions both in industry and agriculture. Meanwhile, Poland, whose economy was reformed by educated intellectuals, turned from a typical agrarian country into a developed industrial-agrarian state.

In the current situation, the most productive workers in terms of age are moving abroad from Ukraine, including qualified specialists, and a significant share of value-added products created by their labor is often imported by Ukraine, which almost doubles foreign employers' profits at the expense of migrants and Ukrainian consumers. And this state of affairs acquired the signs of insuperable, despite the fact that billions worth of subsidies was allotted from the state budget every year to support both the extractive industry (in particular, coal mining) and agriculture.

Keywords: *state; deformation; imbalance; economic relations; reformation; market economy.*